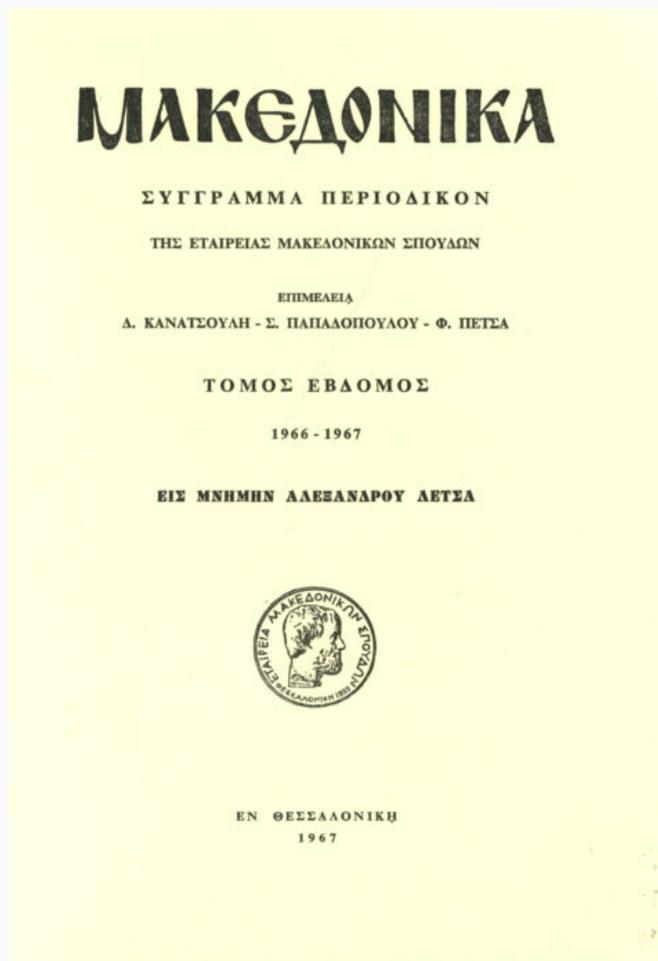

Μακεδονικά

Τόμ. 7 (1967)

Εις μνήμην Αλέξανδρου Λέτσα

Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περί των Βλάχων των ελληνικών χωρών. Β', Έκ του βίου και της ιστορίας των Κουτσοβλάχων επί τουρκοκρατίας

Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.989](https://doi.org/10.12681/makedonika.989)

Copyright © 2015, Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαδόπουλος Σ. Ι. (1967). Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περί των Βλάχων των ελληνικών χωρών. Β', Έκ του βίου και της ιστορίας των Κουτσοβλάχων επί τουρκοκρατίας. *Μακεδονικά*, 7, 383-385.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.989>

Κατσουγιάννης θεωρεῖ τὸ ἰδιώμα τοῦ πιὸ γνήσιο ἀπὸ τὰ ἄλλα ἰδιώματα τῆς κουτσοβλαχικῆς, γιατί δὲν δέχθηκε ξένες ἐπιδράσεις, ὅπως π.χ. τὸ ἰδιώμα τῆς Μοσχόπολης, ποὺ ἀπέκτησε τραχύτερη προφορά, ἐπειδὴ ἀναπτύχθηκε μέσα σὲ ἀλβανόφωνο περιβάλλον.

Κλείνοντας τὸ σημειώμα μας αὐτὸ μπορούμε νὰ ποῦμε συμπερασματικά ὅτι τὸ βιβλίο τοῦ Κατσουγιάννη ὄχι μόνον κατατοπίζει τὸ εὐρύτερο κοινὸ πάνω στὸ θέμα τῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων, ἀλλὰ προσφέρει καὶ στοὺς εἰδικούς χρήσιμες ἐπιστημονικὲς παρατηρήσεις καὶ πολὺτιμο ὕλικό.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Τηλεμάχου Μ. Κατσογιάννη, Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Β', 'Εκ τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Κουτσοβλάχων ἐπὶ τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1966, 80σ, σελ. 120. [Ἐκδόσις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 23].

Τὸ δεῦτερο βιβλίο τοῦ Κατσουγιάννη ἐκδόθηκε ἀπὸ τὰ κατάλοιπά τοῦ δυὸ χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ συγγραφέα. Τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴ φροντίδα τῆς ἐργασίας αὐτῆς τὴν ἀνέλαβε ἡ κόρη τοῦ κυρία Φανή Γ. Δεληγιάννη μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ φιλολόγου κ. Ἀγαθοκλῆ Δημητράκου καὶ τῆ δικῆ μου. Πρέπει πάντως νὰ διευκρινήσουμε ἐδῶ ὅτι ὁ ρόλος καὶ τῶν τριῶν μας περιορίστηκε στὴν ἀπλὴ ταξινόμηση τῶν καταλοίπων, στὸν ἔλεγχο καὶ συμπλήρωση μερικῶν βιβλιογραφικῶν παραπομπῶν καὶ τέλος στὴν ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως. Σεβαστήκαμε ἀπόλυτα τὸ κείμενο τοῦ συγγραφέα, γι' αὐτὸ καὶ τὸ βιβλίο τοῦ παρουσιάστηκε ἑλλιπές, ὅπως τὸ ἄφησε, με δύο μέρη, δύο θέματα χωριστά καὶ κάπως ἀσύνδετα μεταξύ τους.

Τὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐργασίας (σ. 11-28) φέρει τὸ γενικὸ τίτλο «Ἡ ἄστικὴ τάξις παρὰ τοῖς Κουτσοβλάχοις». Ἐδῶ ὁ συγγραφέας, ἀφοῦ πρῶτα μνημονεύει τῖς περιοχὲς τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου, ὅπου ὑπῆρχαν ἐγκατεστημένοι συμπαγεῖς λατινόφωνοι ἐλληνικοὶ πληθυσμοὶ κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς τουρκοκρατίας, ἀπαριθμεῖ κατόπιν τὰ διάφορα αἷτα (αὐξησης τῶν κατοίκων ἀπὸ γεννήσεις, ὑποαπασχόληση, πένια, πείσεις τοῦ κατακτητῆ), ποὺ προκάλεσαν τῖς μετατοπίσεις τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν κατὰ τὸ 15ο καὶ 16ο αἰῶνα πρὸς ἄλλους τόπους ἀσφαλέστερους. Ὑστερα ἀναφέρεται στὴν κοινωνικὴ καὶ δημογραφικὴ σύσταση τοῦ κουτσοβλαχικοῦ στοιχείου καὶ παρακολουθεῖ τὴν πορεία τῆς κοινωνίας τοῦ ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κτηνοτροφίας (ἐξέλιξη τοῦ «στελιγκάτου») ὡς καὶ τὴν ἴδρυση καὶ ἀκμὴ τῶν γνωστῶν ἐλληνοβλαχικῶν ἀστικῶν κοινοτήτων, ὅπως εἶναι τὸ Συρράκο, οἱ Καλαρρίτες, τὸ Μέτσοβο, ἡ Μοσχόπολη καὶ ἄλλες. Τὸ συμπέρασμα ποὺ βγαίνει εἶναι ὅτι οἱ πυρῆνες τῆς κουτσοβλαχικῆς ἀστικῆς τάξεως ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τὴν τουρκοκρατία, ἂν καὶ ἡ ἀκμὴ τῶν παραπάνω κοινοτήτων παρατηρεῖται κυρίως μετὰ τοῦ 16ου-18ου αἰῶνα.

Ἰδιαίτερα (σ. 16-21) ἀσχολεῖται ὁ Κατσουγιάννης μετὰ τὴν ἀκμὴ καὶ καταστροφή τῆς Μοσχόπολης, τοῦ γνωστοῦ ἐμπορικοῦ καὶ πνευματικοῦ κέντρου τῶν Κουτσοβλάχων, τοῦ ὁποῦο ἡ λεηλασία ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανούς καὶ ἡ ἐγκατάλειψή του ἀπὸ τοὺς κατοίκους στὶς 2 Σεπτεμβρίου τοῦ 1769 ὄχι μόνον ἀποτελεῖ τὸ τέμα μιᾶς περιόδου, τῆς «Μοσχοπολιτικῆς», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ ὁ συγγραφέας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴ μιᾶς μεγάλης μεταναστευτικῆς κίνησεως τοῦ κουτσοβλαχικοῦ στοιχείου μέσα στὸν ἐλληνικὸ χῶρο καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτόν. Τὸ ρεῦμα αὐτὸ πληττεῖ ἰδιαίτερα τὴ Βόρειο Ἠπειρο καὶ τὴ Δυτικὴ Μακεδονία, ὅπου, ἐκτός ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη, ἐρμῶνώνονται σχεδὸν καὶ οἱ κωμοπόλεις Νικολίτσα, Λινοτόπι, Σίπισα, Μπιθικόυκι, Μπόρια, Γκάμπροβο, Γράμμουστα καὶ ἄλλες.

Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου κλείνει μετὰ τὴν ἐξέταση αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ θέματος τῶν ἀποδημιῶν, ποὺ διακρίνονται σὲ δύο κατηγορίες: 1) μεταναστεύσεις ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (Αὐστρία, Οὐγγαρία κ.ά.), στὶς Παραδουνάβιες Ἠγεμο-

νίες, ακόμη και στις βορειότερες τουρκοκρατούμενες βαλκανικές χώρες, όπως π.χ. στη Σερβία: 2) ομαδικές κυρίως μετοικεσίες μέσα στον ελληνικό χώρο και κυρίως στη Θεσσαλία, Ήπειρο, Μακεδονία και Θράκη. Στην πρώτη περίπτωση οί Κουτσοβλάχοι διαπρέπουν ως βιοτέχνες, επαγγελματίες, έμποροι, και αποτελούν εκλεκτά μέλη τών ελληνικών κοινοτήτων της Βιέννης, Βουδαπέστης, Βελιγραδίου, άλλων πόλεων της Ούγγαρίας, Ρουμανίας κ.λ., ενώ στη δεύτερη, εκτός που πικνώνουν τόν πληθυσμό πολλών ελληνικών πόλεων, ιδρύουν και νέες κομποπόλεις ή δίνουν καινούργια ζωή σε παλαιές στη ΒΔ κυρίως Μακεδονία (Μοναστήρι, Κρούσοβο, Μεγάροβο, Τίρνοβο, Νιζόπολις, Μηλοβίστα, Γκόπεσι κ.λ.). Σημαντικές επίσης κουτσοβλαχικές παροικίες δημιουργούνται την ίδια εποχή (τέλη 18ου αιώνα) και στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη (στις Σέρρες, Δράμα, Καβάλα, Νευροκόπι, Άνω και Κάτω Τζουμαγιά, Ξάνθη κ.ά.). Η ανάπτυξη αυτή τού κουτσοβλαχικού αστικού στοιχείου με τούς άλλους Έλληνες συντελεί σε μία νέα έμπορικη και οικονομική άνθηση τών πόλεων και περιοχών που αναφέραμε παραπάνω.

Κρίνοντας γενικά τού πρώτου μέρους τού βιβλίου τού Κατσουγιάννη θά μπορούσε να πη κανείς ότι πρόκειται μάλλον γιά σχεδίασμα, που εξετάζει τού θέμα του στις γενικές γραμμές. Είναι φανερό ότι ο θάνατος δέν επέτρεψε στο συγγραφέα να ολοκληρώσει τή μελέτη του, μολιαιτά οί γενικές διαπιστώσεις και τά συμπεράσματά του είναι σωστά, πράγμα που δείχνει ότι είχε έρευνήσει ίκανοποιητικά τά επί μέρους προβλήματα.

Τό δεύτερο και έκτενέστερο (σ. 29-81) μέρος τού βιβλίου τού Κατσουγιάννη επιγράφεται: «Οί άγώνες τών Κουτσοβλάχων ύπέρ τών δικαίων τού Έλληνισμού κατά τήν περίοδον τού Μακεδονικού Ζητήματος» και βασίζεται στα πορίσματα της γνωστής βιβλιογραφίας, αλλά, ως ένα σημείο, και στις άναμνήσεις τού ίδιου τού συγγραφέα.

Όπως είναι γνωστό, οί μεγαλοϊδεάτες τού νεοσύστατου ρουμανικού κράτους δημιούργησαν κατά τίς τελευταίες δεκαετίες τού 19ου αιώνα τού «Κουτσοβλαχικόν Ζήτημα» της Μακεδονίας πάνω στα ίχνη και κατά τού υπόδειγμα της Βουλγαρικής προπαγάνδας. Με τόν τρόπο αυτό έπιδίωκαν άσφαλως να έχουν ένα ένεχυρο στη Μακεδονία που, προσφέροντάς τού στους Βουλγάρους, θά τούς έξασφάλιζε ως αντίλλαγμα τήν ευνοϊκότερη ρύθμιση τού ζητήματος της Δοβρουτσάς. Η κίνηση αυτή τών «ρουμανιζόντων» εκδηλώθηκε με τήν ίδρυση κέντρου προπαγάνδας στο Μοναστήρι με έπικεφαλής τόν έξωμότη Άπόστολο Μαργαρίτη από τήν Άβδέλλα της Δυτικής Μακεδονίας. Παράλληλα έγινε προσπάθεια να ιδρυθούν και να άναπτυχθούν στην Ήπειρο και Μακεδονία «ρουμανικά» σχολεία και κοινότητες, πράγμα που προκάλεσε—ιδίως ή ίδρυση κοινοτήτων—τή ζωηρή αντίδραση τού Οικουμενικού Πατριαρχείου. Όλες αυτές οί ένέργειες, ακόμη και ή συγκρότηση τρομοκρατικών συμμοριών «ρουμανιζόντων» που συνεργάζονταν με τούς Βουλγάρους κομιτατζήδες, άν και κόστισαν τεράστια ποσά σε βάρος τού ρουμανικού προπολογισμού, κατέληξαν σε πατωάδη άποτυχία, γιατί συνάντησαν τή σθεναρή αντίσταση εκείνων άκριβώς που θέλαν να προσηλυτίσουν, τών ίδιων δηλαδή τών Κουτσοβλάχων. Στις έλληνοβλαχικές κοινότητες της Πελαγονίας με κέντρο τού Μοναστήρι οργανώθηκε ή πρώτη συστηματική αντίσταση και οί φιλήσχοι Έλληνοβλάχοι άστοι μεταβλήθηκαν στους πιο σκληρούς διώκτες τών «ρουμανιζόντων» με άποτέλεσμα να γκρεμιστή ολόκληρο τού οικόδομημα τών τελευταίων.

Έκτός από τά παραπάνω, στο ίδιο μέρος της έργασίας του ο Κατσουγιάννης εξετάζει ακόμη τά σχετικά με τήν τύχη τών Κουτσοβλάχων της Πελαγονίας ως τήν περίοδο τών βαλκανικών πολέμων γενικά.

Στό τέλος τού βιβλίου, σε «Παράρτημα» (σ. 83-118), όσοι είχαμε τή φροντίδα γιά τήν έκδοση τών καταλοίπων τού συγγραφέα, κρίναμε σκόπιμο να δημοσιεύσουμε δύο «Κανονισμούς της Έλληνικής Κοινότητας Κρουσόβου» (τών έτών 1907 και 1912), που τούς αντίγραψαμε από έναν άνέκδοτο κώδικα της παραπάνω κοινότητας που βρέθηκε

στό άρχείο του Κατσουγιάννη. Άν και νεώτερα, τὰ κείμενα αυτά παρουσιάζουν ξεχωριστό ενδιαφέρον, γιατί μᾶς δίνουν μιὰ πλήρη εικόνα τῆς κοινοτικής ὀργάνωσης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, σὲ μιὰ χαμένη σήμερα ἐστία του. Μέσα στοὺς «Κανονισμοὺς» αὐτοὺς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κοινοτικὴ διοίκηση, μπορεῖ ἐπίσης νὰ δῆ κανεὶς πῶς ἦταν ὀργανωμένη ἡ παιδεία, ἡ Ἐκκλησία, ἡ κοινωρικὴ πρόνοια καὶ ἕνα τμῆμα τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή του.

Ὁ Κατσουγιάννης, μὲ τὰ δύο βιβλία του ποὺ παρουσιάσαμε παραπάνω, ὄχι μόνον ἱκανοποίησε κάπως ἕνα ζωηρὸ πόθο του, ἀλλὰ καὶ μᾶς βοήθησε, ὅσο μπορούσε, νὰ εὐρύνομε τὶς γνώσεις μας πᾶνω σ' ἕνα σοβαρὸ θέμα τῆς νεώτερης ἱστορίας μας. Ἄς εὐχηθούμε καὶ ὅς ἐλπίσουμε ὅτι τὸ παράδειγμά του θὰ παραινῆσει καὶ ἄλλους, νεότερους καὶ εἰδικότερους, νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ σοβαρὸ, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ παραμελημένο, θέμα τοῦ ρόλου τῶν Κουτσοβλάχων μέσα στὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἔθνους μας κατὰ τοὺς νεότερους χρόνους.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ἄρχειον Στεφάνου Νικ. Δραγούμη. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τὴν επανάσταση τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία. Εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια Ἰωάννου Σωτ. Νότηρη, Θεσσαλονίκη 1966, 8ον, σελ. 444 [Ἐκδοσις τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀριθμ. 85].

Ἄρκετὰ κεφάλαια τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας δὲν ἔχουν μελετηθῆ ὡς σήμερα ἱκανοποιητικά, γιατί οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἔρευνητές, Ἕλληνες καὶ ξένοι, εἶχαν στρέψει τὸ ενδιαφέρον τους πρὸς τὸ πολὺ στὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῆς μεγάλης ἐπανάστασης τοῦ 1821 παρὰ στὰ γεγονότα τῶν νεότερων χρόνων. Ἐτσι π.χ. ἀρκετὰ ἀγνωστες παραμένουν ὡς τώρα οἱ ἐπαναστατικὲς κινήσεις τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας κατὰ τὸ 1854 καὶ 1878, κατὰ τὴν περίοδο δηλαδὴ τοῦ σοβαρῶν κρίσεων τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε ἴσως καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ 21 μὲ τὴν αἴγλη τοῦ ἐπισκίασε κάπως τοὺς ὑποδεέστερους, κατὰ τὴν ἀποψη μερικῶν, μεταγενέστερους ἀπελευθερωτικὸς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων μὲ ἀποτέλεσμα νὰ γνωρίζουμε σήμερα τὴν παλαιότερη παρὰ τὴ νεώτερη ἱστορία μας.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ ζήτημα, ἀναμφισβήτητο εἶναι τὸ κενὸ στὶς ἱστορικὲς μας γνώσεις, γιὰ τὴν περίοδο ποὺ μιλοῦμε, παραμένει σημαντικὸ, γι' αὐτὸ καὶ κάθε προσφορά στὸν τομέα αὐτὸν πρέπει νὰ εἶναι εὐπρόσδεκτη. Αὐτὸ καὶ μόνο θὰ ἀρκοῦσε ἴσως γιὰ νὰ χρωστοῦμε πολλὰς εὐχαριστίες στὸν φιλόλογο καθηγητὴ κ. Ἰωάννη Νοτάρη, ποὺ μὲ ἀγάπη καὶ πολὺ κόπο ἔφερε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας σοβαρὰ ἀρχαιολογικὰ ὑλικά, ἀναφερόμενο στὴν επανάσταση τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία. Ἡ ἐργασία του μάλιστα ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία καὶ γιὰ ἕναν ἀκόμη λόγο, γιατί τὸ ὑλικὸ τῆς ἀντλείται ἀπὸ ἀξιόλογη πηγή, τὴν πρὸ σημαντικὴ ἴσως γιὰ τὰ γεγονότα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται: τὰ ἔγγραφα, ποὺ δημοσιεύει ὁ κ. Νοτάρης, προέρχονται ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τοῦ Στεφάνου Δραγούμη (γιου τοῦ ἐκδότῆ τῆς «Πανδώρας» καὶ συγγραφέα τῶν «Ἱστορικῶν ἀναμνήσεων» Νικολάου Δραγούμη καὶ πατέρα τοῦ Ἰωάνου Δραγούμη), ποὺ ὡς δραστήριον μέλος «τῆς ἐν Ἀθήναις Μακεδονικῆς Ἐπιτροπῆς» ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο στὴν ὀργάνωση τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Νοτάρη διαιρεῖται σὲ δύο μέρη: σὲ μιὰ ἐκτενῆ ἱστορικὴ εἰσαγωγή (σ. 10-54) καὶ στὰ κείμενα τῶν ἐγγράφων (σ. 55-434). Ἀκολουθοῦν ὁ πίνακας ὀνομάτων, τὰ διορθωτὰ καὶ ὁ πίνακας περιεχομένων.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς «Εἰσαγωγῆς» του (Ὁ Στέφανος Δραγούμης καὶ τὸ Ἄρχεῖο